

**БЛИЗНАЦИ В СЕМЕЙСТВОТО
(ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ)**

Стефка Иванова Динчийска

**TWINS IN THE FAMILY
(PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS)**

Stefka Ivanova Dinchiyska

Abstract: The article encompasses four thematic fields: first, arguments are presented emphasizing the relevance and significance of twinning as a socio-pedagogical phenomenon; secondly, a synthesized analysis of concepts related to children's personal development has been made; thirdly, emphasis is placed on some negative practices which are implemented in the family; fourth, specific recommendations for successful interaction with twins in the family setting, oriented primarily to parents, are proposed. These recommendations can also be considered by teachers in order to establish useful cooperation with families of twin children.

Key words: twinning, opportunities, diversity, negative practices, successful parenting

Увод

Близначеството е феномен, към който се наблюдават интереси още от дълбока древност. Те се променят и от парадоксални интерпретации, нерядко жестоки (свръхестествено събитие, уродство, отклонение от нормата, дегенерация) достигат до творческо любопитство, използвано в литературата, театъра, музиката, киното.

За съвременните изследователи от различни науки (генетика, геронтология, медицина, социология, история, психология, дидактика, педагогика, андрагогика) близначеството е предимно метод за търсене на отговори и решения на въпроси, свързани с наследствеността, заболяванията, обучението, възпитанието и др.

Без да се подценяват многопосочните аспекти на проблема, за родителите и учителите от изключително важно практическо значение са педагогическите ракурси, разглеждани като възможни стратегии за реализиране на социални и семейни цели и парадигми.

В педагогиката актуалността и значимостта на проблема варират в широк диапазон: първо, сложността за изследване на субектите – близнаци, разбиране и прогнозиране на позициите им в социалната и педагогическата реалност; второ, трудностите във взаимодействието, произтичащи от факта, че едновременно се проучват най-често две деца, създаващи специфична среда, както помежду си, така и в семейството; трето, осъзнаването на необходимостта да се даде шанс за пълноценно развитие като самостоятелна личност на всеки един от двойката; четвърто, все по-увеличаващият се брой на близнаците, родени и чрез метода „ин витро”.

Безспорно е, че близначеството, както от научно-теоретична, така и от практическа гл. т., е интересен за изследване проблем по редица причини:

- всяка двойка и всеки в двойката е със специфичен статус, независимо дали са еднояйчни или двужайчни;

- всеки е строго индивидуален, въпреки визуалната прилика, както е при еднояйчните близнаци (избор на училище, спорт, професия и др.);

- приликите и разликите могат да се проследят по пол, външен вид, начин на общуване, глас, дикция, скорост на говорене, когнитивни и спортни интереси;

- различия по степен на емоционалност, сигурност/несигурност;

- възможност за смяна на позиция в ролите лидер - подчинен;

- различия по оста: интровертност-екстравертност;

- различия в полето на ценностите и критериите в контактите и приятелството;

- поведенческата многоликост при близнаците може да се прояви като различна, дори противоположна реакция в една и съща ситуация.

Посочените аргументи увеличават предизвикателството за изследване на проблема, въпреки трудностите да се направи коректен разрез и анализ на близначеството като социално-педагогически феномен.

Не на последно място за подобна изследователска провокация е доказаната педагогическа теза, че съвременните деца ще стават все по-любопитни, все по-изпреварващи родителите и учителите си и ще се нуждаят от гъвкави модели за общуване, които да отговарят на техните потребности и да удовлетворяват различните аспекти на

развитието им: социален, интелектуален, емоционален, физически, творчески.

Изложение

Логически добра отправна точка за научен анализ на проблема за близкостта са теориите и концепциите за личността, тъй като близкостта са преди всичко личности. Внимателният поглед към различните становища може да улови пряка връзка с близкостта както като биологично, така и като социално явление.

За понятието „личност“ в теоретичния каталог могат да се открият много дефиниции в контекста на редица подходи – фройдистки, бихевиористки, когнитивен, хуманистичен, трансперсонален, генетичен.

Разбирането на личността е свързано с нейната структура, начинът, по който са конструирани възгледите, морала, преживяванията, които се формират от ранно детство и ролята на семейството в този процес.

В теорията на Фройд личността се състои от три компонента – „То“, „Аз“ и „Свръх-Аз“. „То“ се подчинява на принципите за удоволствие и щастие. „Аз-ът“ от друга страна се подчинява на реалността. „Свръх-Аз“ е носител на моралните стандарти за човека. „Аз-ът“ е натоварен и със задачата да внася хармония между „То“ и „Свръх-Аз“. За Фройд човешката личност е продукт на борбата между разрушителните импулси и стремежа към удоволствие. Конструирването на личността става продукт, резултат от начина, по който всеки човек се справя с вътрешните си конфликти и изискванията на външните. И оттук се дефинират пет модела за концептуализиране на личността: топографски, динамични, икономически, генетични и структурни. Тези пет модела са предназначени да придадат форма на цялостна схема, в която личността на всеки един може да се изрази.

Интересен подход към личността се наблюдава в бихевиористката школа с философска основа позитивизма и прагматизма. Според Дж. Уотсън личността е съвкупност от поведенчески реакции на определен човек, т.е. поведението е наблюдаемо и измеряемо физическо действие или физиологична реакция. Следователно трябва да се изучават поведенческите реакции и стимулите, които ги пораждат. По същото време (70-те години на XX век) А. Бандура споделя мнението, че личността

постъпва по определен начин, подражавайки на личностите, които харесва, дотолкова доколкото подражанието е полезно за човека (Markov, 2014).

С. Л. Рубинщайн защитава тезата за двойната детерминация на поведението – отвън и отвътре, т.е. вътрешните условия преработват, модифицират, изменят, усилват или отслабват, а може и да отменят влиянието на стимула и да формират съответно поведението.

Дж. Кели, като основоположник на когнитивния подход, приема, че основният източник на развитие на човешката личност е нейната среда и по-конкретно нейната социална среда. Обръща се специално внимание на влиянието на интелектуалните процеси върху характеристиките на човешкото поведение. В тази теория личността проверява своите хипотези относно природата на нещата и в съответствие с това прави прогноза за развитието на събитията в бъдещето. Всяко събитие, което се случва на човек, може да се тълкува многократно и заключенията могат съответно да се променят в зависимост от ситуацията, в която се намира човекът в този конкретен момент.

В тази теория човекът не е робот и не следва сляпо поведението на околните, колкото и привлекателно да е то. Всеки човек има разум и е в състояние да взема самостоятелни решения, както и да осмисля действията от своите постъпки. Начинът на интерпретиране на ситуацията е по-значим при вземането на решения от обективността на самата ситуация. Призмата, през която се пречупва дадена ситуация, е водеща: човек е свободен да прави избори; способен е да постига целите си; свободен е да живее по свой начин; способен е да променя нещата около себе си; притежава воля и е творец.

За хуманистичната психология (К. Роджърс) ключовата дума е себеактуализация – максимално разгръщане на собствените способности и пълноценно реализиране на личния потенциал като най-значима е подкрепата чрез проявите на емпатия. Самоактуализация хората достигат през различни периоди и в различна степен през своя живот, защото потребностите и целите им са различни. Налице е редица от променливи, които дават чувство за комфорт на личността: разбиране на действителността, способност за разбиране на другите хора и на себе си, спонтанност, умение за планиране и др. Според привържениците на хуманистичния подход има две непроменливи за

самоактуализация: човек да принадлежи към група и да има проявено самоуважение.

Теорията за самоактуализацията на личността се споделя и от Е. Маслоу, който я свързва с изградената от него петстепенна пирамида на потребностите: физиологични, от сигурност, от любов и принадлежност, самооценка, гордост и увереност и на върха е потребността от самоактуализация. Според Маслоу, като представител на трансперсоналната психология, във всеки човек има вроден стремеж към самоактуализация.

Трансперсоналната психология (У. Джеймс, К. Юнг) като продължение на хуманистичната психология е холистичен подход, търсещ възможностите за балансирано развитие на всеки един от аспектите на човешкото съществуване – емоционален, физически, интелектуален, социален, творчески и духовен в хармония с идеята за цялостност на света и битието.

Психиката на човек може да бъде разглеждана като съвкупност от съзнателни и безсъзнателни елементи, между които непрекъснато се обменя енергия. К. Юнг обосновава идеята за безсъзнанието като творческо начало у човека, което се ръководи от разумни принципи и свързва индивида с природата, космоса и цялото човечество. Трансперсоналната психология е психологическа школа, която изучава процесите, надхвърлящи индивидуалната идентичност и състоянията на съзнанието. В тази рамка трансперсоналното съзнание се разглежда в три широки категории на развитие: пред-его, его и трансперсонална или транс-его; транс-его се счита за най-високата точка на човешкия потенциал.

Близък до трансперсоналната психология е генетичният подход, разработен от Ч. К. Тойч. При този подход със спиралата на ДНК не се задават само генетични маркери, които чисто визуално изграждат човека и не служи само за предаване на наследствени болести. Смята се, че гените, наследени от двамата родители, служат и за предаването на много по-важна информация - модели на поведение; предразположеност към един или друг проблем и съхранява опита на предците. Тази теория е с особено голямо значение на близнаците. Тойч стига до извода, че хората са жертва на генетичния код на своите родители, като са обречени да повтарят техните грешки и нерешени проблеми (Markov, 2014).

Разбира се, тезата за абсолютната генетична предопределеност е спорна, но може да се приеме, че осъзнаването

на генетичния код в съчетание с разработка и реализация на точен план, конкретни практически действия за преодоляване на различни проблеми позволява на човека да измени своя живот към по-добро.

Многообразието от теории, концепции, схващания за личността доказват научния интерес към проблема, но са и основа за многообразие от дефиниции за това понятие.

В най-общ план се приема, че личността е конкретен човек, представител на определено общество, на определена социална група, активно и съзнателно същество, което се отличава с индивидуалните си особености, занимава се с определена дейност, изпълнява определени обществени роли и функции. Личността не се ражда личност, а се формира под влияние на културни и социални фактори.

В широк план на съждение се приема, че основните фактори за формиране на личността са наследственост, среда (природна и социална), възпитание. Формирането на личността е невъзможно без социализация, която се осъществява най-напред в семейството и обществото като цяло. Пряко значение имат най-малките социални групи. В своите изследвания Д. Донеv е категоричен че, личността не би могла да се развие пълноценно, ако не участва в група (Donev, 2018). В процеса на социализация човешкото същество не е способно да стане личност без наличието на еталони на поведение, които да следва в своето поведение.

Неразривна част от създаването на личността е наличието на съзнание. То е отношението към самите себе си и желанието за самоусъвършенстване с оглед достигане до определен личностен идеал.

Друг аспект на процеса на социализация е усвояването на социалната роля. Тя е и елемент от формирането на личността. Социалната роля представлява начин на поведение, който съответства на възприетите норми на поведение на хората. В живота си всеки човек може паралелно да изпълнява различни социални роли и да се управлява от различни мотиви, ранжирани в йерархия.

За развитието на личността допринасят и жизнените ситуации, в които попада човек. Някои ситуации са с по-голям интензитет и затова при тях се изисква по-голяма гъвкавост и решителни действия. Други ситуации са с нисък енергиен заряд и се реализират безпроблемно.

Безспорно е твърдението, че най-силен социализиращ ефект има малката група като сложен социален организъм, от който се нуждаят членовете както на семейството, така и на обществото (Neshev, 2014).

Успехите на групата зависят от груповата сплотеност. Прякото разбиране на този термин е доколкото членовете на групата имат сходни/общии цели и се стремят да ги осъществят. Колкото по-сплотени се чувстват, толкова по-дълго могат да останат заедно не само физически, но и духовно (здравите семейства доказват тази теза).

От практическа гл. т. най-близо до живот в група може да се разгледа близначната диада, защото те още в утробата на майката са двама, създаващи взаимоотношения помежду си. А когато в семейството има и други деца, то възникването на група е напълно възможно. Деца, които са сами или са с голяма разлика помежду си, се научават да си сътрудничат чак в детската градина и училище.

Социалното психологическо взаимодействие в групата имат три основни измерения – поведение, ценност и посока (Markov, 2014).

Първият вид взаимоотношение, който може да бъде наблюдаван, е наличието на конформизъм. Този вид взаимоотношения са налице, когато един индивид от групата променя своята позиция, така че тя да бъде еднаква с позицията на останалите членове на групата. При близнаците конформизъм може да се наблюдава, ако родителите възлагат отговорности само на едното дете (причините са различни – едното по-често боледува, по-комуникативно и др. под.), т.е. у него се формират лидерски умения. Усещането, че в отношенията им се промъква някаква форма на натиск, се преодолява със смяна на позициите. При конформизма и подчинението възникват почти винаги конфликти и затова не би следвало да бъдат насърчавани в груповите отношения.

Друго стимулиращо социализацията съдържание на междуличностните отношения са коректното общуване, приятелството, близостта, връзките между двама (в и извън двойката) или повече души, които могат да бъдат временни или продължителни. Тази близост и приятелство може да се основава на уважение, солидарност и подкрепа или друг тип социално обвързване. Смесът на тези взаимоотношения може да варира в зависимост от различни фактори: семейство, роднински връзки,

приятелство, работа, обучение, клубове, съседство, групи или места за забавление (Neshev, 2014).

Важен аспект в социалното развитие на личността са чувствата. Най-обобщената класификация на чувствата показва кои трябва да се насърчават:

– чувства, които сближават и обединяват хората. При тях другата страна се извява като желан обект, по отношение на който се демонстрира готовност за съвместни дейности;

– чувства, които разделят хората. Те се появяват, когато другата личност се показва като неприемлива, предизвикваща неприятни чувства, които не подтикват към желание за съвместни дейности.

Човешкото поведение е социален феномен и може да се дефинира като комплекс от контакти, действия, проявления в различни дейности и отношения на човека с другите хора, което се определя от четири основни детерминати:

- **Отношение към Аз.** Отношението, което детето има към себе си, до голяма степен е белязано и зависи от отношението на родителите и другите членове на семейството, близките към него в детството и цялостното му развитие. Този модел определя кое детето ще вземе за образец/пример в отношението към себе си: доверие/недоверие, позитивно или негативно самоопределяне.

- **Отношение към Ти.** Отношението на родителите и други близки един към друг определят представите на детето за отношенията между мъжа и жената, млади и възрастни, което е превръща в търсен модел за собственото му семейство в бъдеще.

- **Отношение към Ние.** В семейството се формира и отношението към другите хора, етноси, нации, религии, които родителите демонстрират в контактите си.

- **Отношение към Пра-Ние.** Това е моделът, който съдържа съвкупност от правила, норми, традиции, закони, обичаи, създадени от семейството под влияние на различните обществени институции (етнос, нация, религия, вярвания).

Според Вл. Смекал с известен компромис теориите за личността могат да се сведат до два типа: аналитични (атомистични) и синтетични (цялостни).

Аналитичните (атомистични) теории разглеждат личността като съвкупност от елементи, чрез изолираното опознаване на които се съставя цялостният ѝ образ (теории на Х. Айзенк и Р. Кател). Според Айзенк личната индивидуалност може да се обхване

достатъчно пълно чрез установяване на позицията ѝ по две дименсии: интроверсия-екстраверсия и стабилност-лабилност. Кател установява за деца и подрастващи множество базални черти, които безспорно обхващат по-добре богатството от вариации на детските личности и обрисуват по-пълно индивидуалността им, но които практически са идентични с тези на Айзенк.

Синтетичните (цялостни) теории предполагат, че личността изначално е цялостна и че чрез разлагането ѝ би се загубило най-същественото, това, което създава индивидуалната своеобразност на изследваното лице. Цялостната теория избягва термина елемент, не търси и „черти“, а говори за ценностни качества (насоченост, ориентация, устойчивост, ядро, пластове, динамични схеми, позиция на личността, синергични и антагонистични сили и др.) като за основни компоненти на личността.

Без да се отричат достойнствата на различните схващания, трябва да се подчертае, че те са обединени относно тезата, че основите на личностното развитие се полагат в ранното и предучилищното детство главно в условията на семейството, т.е. всичко тръгва от семейната единица. Това твърдение теза важи с абсолютна сила и за близнаците. Нещо повече, доколкото те ще израснат като самостоятелни личности със собствен заряд, самочувствие, енергия и съзнание за собствено достойнство зависи от подхода на родителите и другите членове на семейството.

В контекста на субектно-личностното израстване на близнаците голямо значение имат възпитателните практики в семейството, които понякога са негативни с подчертано неблагоприятно влияние върху тях.

Една от основните трудности за родителите в ранното и предучилищното детство са свързани с проблема за съотношението между Аз и Ние. Често срещана амбиция в семейството е подчертаването на сходството между близнаците, не само при еднородните, но и при двуродните, дори при разнополовите. „Гордият“ стремеж да се предизвика умиление сред хората е да ги уеднаквяват по различни начини: чрез близкочувачи имена (Ваня и Таня, Руслан и Руслана, Светослав и Борислав и др. под.). Това затруднява околните, често се объркват, създават се конфузни ситуации и за тях, и за самите деца. Уеднаквяването се осъществява и чрез еднаквото облекло, еднаквите играчки, стимулирането на еднакви занимания и интереси (спортни, към книги, филми), използват се едни и същи методи и похвати. Нагласата и

очакванията на родителите са, че околните трябва да възприемат децата като притежаващи еднакви способности. Съществува страх, че между близнаците може да се предизвика завист, ако им се подарят различни играчки и предмети или ако се обличат с различни дрехи. Увлечението на родителите за осигуряване на равен старт на децата се открива и в материално-битовата организация на техния живот. Интериорът в детската стая се оформя огледално, така че да се подчертае тази равнопоставеност и усещане за поделено внимание, които родителите се стремят да внушат на близнаците. Достига се до инфантилизъм, страх и неувереност, че едното от децата може да се почувства пренебрегнато. Родителите недоволстват, ако се подчертае някакво различие между децата, защото се опасяват, че това може да внесе конфликт и съперничество в двойката. Притесненията на родителите са, че едното от децата може да се комплексира, да формира ниско самочувствие, ниска самооценка, което по-нататък ще рефлектира върху социалната и професионалната им реализация. Непрекъснатата тревожност, че единият ще изпревари другия стимулира неадекватен подход към децата, уверяват ги, че те са еднакво талантиливи в едни и същи дейности, създава се нереален образ, че близнаците са едно цяло с две равни симетрични половинки. Това разбиране затваря очите на родителите, защото те не се стремят да открият силните страни на всяко от децата, което се отразява неблагоприятно върху тях. Децата могат да имат и имат различни заложби (особено при двуйчните близнаци), които при единия се развиват, а другият е принуден да върви по път, който не е неговият.

В стремежа си да се отнасят справедливо към децата родителите изпадат в странни комплицирани ситуации, отнасят се по един и същи начин към тях, непрекъснато им напомнят, че ги обичат еднакво, прегръщат ги на равни порции, като на „везни“ . Подобен подход създава неестествени условия, в които децата изграждат свят за двама, в който те се чувстват уютно, живеят в спокойствие и усещане за защитеност. Всеки възприема другия като себе си, като собствен Аз, което реално размива личността и индивидуалността им и се налага обобщеният образ Ние. Понякога близнаците измислят собствен език, който обслужва общуването помежду им и не допуска чужда намеса, дори на родителите им. Затворената среда създава странен комуникативен парадокс: активно общуване между самите близнаци, но отсъствие на интерес

към други деца и връстници, което в училище се превръща в бариера за адаптация към нови условия и трудно създаване на приятелства. На пръв поглед този житейски модел създава илюзия за хармония, родителите са убедени, че децата се чувстват комфортно и изпитват удовлетворение от добре изпълнен дълг.

Посочените негативни практики показват, че е важно да се обърне внимание на няколко постулата, идеи, които са основа за пълноценно взаимодействие с близнаците и в голяма степен за успешно родителство:

Първо, родителите да осъзнаят, че е много важно у децата близнаци да се стимулира самостоятелността, индивидуалността, самочувствие на личност със собствени потребности, интереси, мечти. Една от стъпките е очевидна, но и много трудна, за да се отговори на нуждата на всяко дете от вниманието на родителите. Необходимо е те да намерят време само за него, не като част от „Ние“, а като към самостоятелен човек, като към единствено дете. По този начин детето се чувства специално, като личност, от която родителите се интересуват какво го вълнува, за какво мечтае. Да се разговаря по проблемите (особено ако такива има между тях), да им се помага сами да ги разрешават. Не е необходимо да се претегля времето, родителите да се освободят от страха, че някой може да се почувства пренебрегнат. В обичта няма съперничество, обичта зарежда позитивно мислене у децата, колкото и малки да са те.

Второ, още от раждането да не се подчертава винаги и навсякъде сходството, приликата между близнаците. Напротив, децата трябва да се обличат с различни дрехи, да им се осигуряват различни материали, защото така ще се научат да играят заедно, да споделят играчките си, да бъдат щедри, да си сътрудничат. Нивелацията в облеклото, в отношението към близнаците ще ги стимулира непрекъснато да играят ролята на близнаци, т.е. те ще отговарят на очакванията на другите и ще губят собствената си идентичност. Да се насърчават различията и талантите им поотделно. Да не се сравняват не само самите близнаци, но и с други деца.

Трето, от сериозно значение за личностната им идентификация е използването на имената им. Употребата на унифицирани обръщения от близките: „Деца“, „Мои слънчица“, а в детската градина и училище „Ей, еднаквите“, „Вие, близнаците“ задържат самостоятелното им развитие. Препоръчително е да се подчертае, че дадена дейност е изпълнена от едното дете, а не

непременно: „Вие двамата/двете сте се справили“. Добра практика е да се поощрява участието на децата в семейните дискусии и да се създават условия за общи преживявания (екскурзии, излети, планиране на семейни почивки и др.).

Четвърто, предметно-материалната среда в семейството да се изгражда за деца с различен личностен профил, да обслужва разнопосочните им интереси и потребности. От особено значение е самите близнаци да се включват като архитекти на собственото си пространство, те ще се ориентират съобразно желанията си, а това е възможност за родителите да ги опознават в движение.

Пето, условие за преодоляване на емоционалната зависимост между близнаците е изпращането им в детска градина, но родителите трябва да се откажат от приятната индиго визия, т.е. децата да са в различно облекло, което ще гарантира тяхната разпознаваемост и безболезнена адаптация в новите условия.

Шесто, в стремежа да не се уеднаквяват близнаците, да не се изпада и в другата крайност, непрекъснато и преднамерено да се подчертават различията с акцент върху силните/слабите страни само на единия. Подобна поляризация отдалечава децата едно от друго, може да се достигне до противопоставяне и нелоялна конкуренция. Справедливото отношение към децата винаги е добра педагогическа стратегия, защото осигурява условия за изграждане на точни критерии за оценка, самооценка и полага основите на здрава ценностна система.

Заклучение

Безспорен факт е, че в семействата, детските градини и училищата винаги ще има близнаци, защото благодарение на съвременните технологии могат да се родят и тризнаци, четиризнаци... (National Geographic Channel – документален филм „В утробата– близнаци, тризнаци и четиризнаци“). Важно е да се приеме, че удовлетворението да си родител е заключено в предизвикателството да се търси, да се открива, да се изживява усещането, че в сложния процес на възпитание те – деца и родители, израстват заедно.

Предложените по-горе педагогически идеи не са правила, не са стратегии с гаранция, защото в педагогиката няма застраховки, те са по-скоро възможност за пренос на знания и опит от „тук и сега“ в „там и утре“, път за осмисляне, че успешното родителство не е биологичен процес, а съзнателна дейност, всекидневно учене,

непрекъснато изпитание, отговорности, които носят много радост и гордост.

ЛИТЕРАТУРА

- Динчийска, С.** (2002). Социално-педагогически профил на отношенията между близнаците и другите. *Годишник на ПФ, ТрУ, т.3.*
- Динчийска, С.** (2003). Конфликтите при близнаците в предучилищна и начална училищна възраст. В сб. „*Образование и изкуство*“, т.3, Шумен.
- Динчийска, С.** (2004). Аз-ние-другите в живота на близнаците. В „*Ръководство за изследване на детето*“, под ред. на Б. Минчев. София: Веда Словена.
- Донев, Д.** (2018). *Социална психология на училищното образование.* Стара Загора: УИ. Тракийски университет
- Марков, К.** (2015). *Социална психология.* УИ, Шумен.
- Мухина, В. С.** (1985). *Близнецы.* Москва.
- Нешев, П.** (2012). *Социална психология.* УИ Черноризец Храбър, Варна.
- Семенов, В., Кочубей, Б.** (1985). *Близнецы: проблемы воспитания и развития.* Москва.
- Фридрих, В.** (1986). *Близнаците.* Наука и изкуство. София.
- Dinchiyska, S.** (2004). *The “Rivalry” fenomenon between twins.* St. Zagora.

REFERENCES

- Dinchiyska, S.** (2002). Sotsialno-pedagogicheski profil na otnošeniyata mezhdu bliznatsite i drugite. *Godishnik na PF, TrU, t.3.*
- Dinchiyska, S.** (2003). Konfliktite pri bliznatsite v preduchilishтна i nachalna uchilishтна vazrast. V sb. „*Obrazovanie i izkustvo*“, t.3, Shumen.
- Dinchiyska, S.** (2004). Az-nie-drugite v zhivota na bliznatsite. V „*Rakovodstvo za izsledvane na deteto*“, pod red. na B. Minchev. Sofiya: Veda Slovena.
- Dinchiyska, S.** (2004). *The “Rivalry” fenomenon between twins.* St. Zagora.
- Donev, D.** (2018). *Sotsialna psihologiya na uchilishтното obrazovanie.* Stara Zagora: UI. Trakiyski universitet

- Fridrih, V.** (1986). *Bliznatsite*. Nauka i izkustvo. Sofia.
- Markov, K.** (2015). *Sotsialna psihologiya*. UI, Shumen.
- Mukhina, V. S.** (1985). *Bliznetsy*. Moskva.
- Neshev, P.** (2012). *Sotsialna psihologiya*. UI Chernorizets Hrabar, Varna.
- Semenov, V., Kochubey, B.** (1985). *Bliznetsy: problemy vospitaniya i razvitiya*. Moskva.

Author info:

Assoc. Prof. *Stefka Ivanova Dinchiyska*, PhD
Trakia University – Stara Zagora, Bulgaria
e-mail: stefkad@abv.bg